

Charakter prawny postpenalnych środków zabezpieczających

The Legal Nature of the Post-Penal Protective Measures

The author considers the legal nature of post-penal protective measures applied to perpetrators posing a threat to other people's life, health, or sexual freedom. The author analyses the essence and purpose of applying the protective measures introduced into the Polish legal system in 2014. Previous regulations concerning this scope are also indicated in the article. The author assesses the current solution from the point of view of the legitimacy of the existence of protective measures to protect the public against the dangers posed by a specific category of perpetrators.

Maria Szczepaniec

*doktor habilitowany nauk prawnych
profesor Uniwersytetu Kardynała Stefana
Wyszyńskiego*

ORCID – 0000-0001-5593-6031

Słowa kluczowe:

środki zabezpieczające, izolacja, terapia, nadzór, sprawcy niebezpieczni

Key words:

protective measures, isolation, therapy, supervision, dangerous perpetrators

<https://doi.org/10.36128/priw.vi37.286>

1. Uwagi wprowadzające

Pojęcie postpenalnych środków zabezpieczających odnosi się do sytuacji, w której środki zabezpieczające stosowane są wobec sprawców przestępstw po odbyciu przez nich kary pozbawienia wolności. Ustawą z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób¹ (dalej: u.p.o.z.p. lub ustawa z 22 listopada 2013 r.) do polskiego porządku prawnego wprowadzono nadzór prewencyjny oraz postpenalną izolację sprawców szczególnie niebezpiecznych. Na wstępie

1 Dz. U. 2014, poz. 24.

należy wskazać okoliczności stanowiące tło dla pojawienia się takich unormowań w rodzimym systemie prawnym.

W kodeksie karnym z 1969 roku za najcięższe przestępstwa przewidziana była kara śmierci oraz kara 25 lat pozbawienia wolności. Nie było natomiast kary dożywotniego pozbawienia wolności, która była w kodeksie karnym z 1932 roku. Na skutek dokonującej się zmiany filozofii karania coraz częściej pojawiały się w polskim dyskursie naukowym postulaty likwidacji kary śmierci. Sprawcy najcięższych przestępstw skazani na karę śmierci uniknęli wykonania tej kary z powodu wprowadzonego w 1988 roku moratorium na wykonywanie kary śmierci.

Ustawą z dnia 7 grudnia 1989 roku² dokonano amnestii, na mocy której orzeczone prawomocnie kary śmierci zamieniono na karę 25 lat pozbawienia wolności, wówczas najsurowszą. Kara dożywotniego pozbawienia wolności została przywrócona do polskiego porządku prawnego dopiero ustawą z dnia 12 lipca 1995 roku o zmianie kodeksu karnego, kodeksu karnego wykonawczego oraz o podwyższeniu dolnych i górnych granic grzywien i nawiązek w prawie karnym.

Druga dekada XXI wieku to czas, kiedy zaczyna dobiegać końca wykonywanie tych kar 25 lat pozbawienia wolności, a osoby skazane za okrutne zbrodnie jeszcze przed opuszczeniem zakładu karnego zapowiadają powrót do aktywności przestępczej. Pierwsza osoba (seryjny zabójca, który pozbawił życia czterech chłopców) ma zakończyć wykonywanie kary w 2014 roku. W związku z tym pojawił się problem zapewnienia społeczeństwu ochrony przed zagrożeniem płynącym ze strony szczególnie niebezpiecznych sprawców, opuszczających zakłady karne. Z przekazywanych wówczas informacji wynikało, że takich niebezpiecznych sprawców, odbywających karę 25 lat pozbawienia wolności jest ok. 100. Atmosfera strachu była ciągle podsycana w przestrzeni publicznej, głównie za pomocą mediów. Przypominano zbrodnie dokonane przez M. T., aby wzbudzić przekonanie o konieczności ustawowej ingerencji, mającej zabezpieczyć społeczeństwo przed grożącym ze strony takich osób niebezpieczeństwem. W atmosferze strachu i kreowanej medialnie paniki toczyła się dyskusja nad koniecznością stworzenia mechanizmów prawnych, za pomocą których byłaby możliwa kontrola szczególnie niebezpiecznych sprawców, po zakończeniu wykonywania kary i opuszczeniu przez nich zakładu karnego. Istniejące wówczas unormowania były niewystarczające i nie odpowiadały nowej, zagrażającej społeczeństwu rzeczywistości. Ministerstwo Sprawiedliwości zaproponowało regulacje, które bardzo szybko przeszły proces legislacyjny i 22 stycznia 2014 roku weszła w życie ustawa z dnia 22 listopada 2013 r. o postępowaniu wobec osób

2 Ustawa z dnia 7 grudnia 1989 r. o amnestii, Dz. U. z 1989 r. Nr 64, poz. 390.

z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób.

W uzasadnieniu projektu wskazano, że celem ustawy jest wprowadzenie do polskiego prawa rozwiązań przewidujących terapię (w warunkach izolacji) sprawców przestępstw, którzy z powodu zaburzonej psychiki mogli by ponownie popełnić groźne przestępstwo przeciwko życiu, zdrowiu, bezpieczeństwu powszechnemu lub wolności seksualnej oraz umożliwienie takim sprawcom, po przeprowadzeniu terapii, readaptacji do społeczeństwa i funkcjonowania w nim zgodnie z zasadami współżycia społecznego. Kolejny cel to stworzenie możliwości efektywnego monitorowania zachowania tych spośród sprawców, którzy po odbyciu kary będą przebywać na wolności³. Twórcy projektu ustawy wskazali, że wzorowali się na regulacji przewidzianej w niemieckiej ustawie z dnia 22 grudnia 2010 roku dotyczącej terapii i umieszczania w odpowiednim zakładzie sprawców czynów z użyciem przemocy o zakłóconych czynnościach psychicznych⁴.

Kluczowe pojęcia na gruncie ustawy z 22 listopada 2013 roku to: terapia, izolacja oraz nadzór. Wobec osoby stwarzającej zagrożenie stosuje się nadzór prewencyjny albo umieszczenie w Krajowym Ośrodku Zapobiegania Zachowaniom Dysocjalnym.

2. Zakres podmiotowy ustawy z 22 listopada 2013 r.

Art. 1 u.p.o.z.p. wskazuje, że ustawa reguluje postępowanie wobec osób, które spełniają łącznie trzy wymienione przesłanki. Pierwsza przesłanka to odbywanie prawomocnie orzeczonej kary pozbawienia wolności lub kary 25 lat pozbawienia wolności, wykonywanej w systemie terapeutycznym. Druga przesłanka to występowanie w trakcie postępowania wykonawczego zaburzeń psychicznych w postaci upośledzenia umysłowego, zaburzenia osobowości lub zaburzeń preferencji seksualnych. Trzecią przesłankę stanowi wymóg stwierdzenia u takich osób zaburzeń psychicznych, mających taki charakter lub takie nasilenie, że zachodzi co najmniej wysokie prawdopodobieństwo popełnienia czynu zabronionego z użyciem przemocy lub groźbą jej użycia przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności seksualnej, zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 10 lat. Osoby takie są w ustawie nazywane „osobami stwarzającymi zagrożenie”.

3 Uzasadnienie projektu ustawy o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób (druk Sejmowy Sejmu VII Kadencji, nr 1577), 1.

4 Ibidem.

3. Izolacja postpenalna – nowość czy powrót do korzeni?

Postpenalna izolacja nie jest nową koncepcją, przewidywał ją bowiem k.k. z 1932 roku. W kodeksie Makarewicza przewidziana była obligatoryjna postpenalna izolacja o charakterze wyłącznie eliminacyjnym. Nie miała ona charakteru leczniczego. Dopuszczalność takiej regulacji środków zabezpieczających uzasadniano sceptyczną oceną skuteczności kary jako instrumentu, który może służyć osiągnięciu poprawy sprawcy, rozumianej jako zapobieżenie popełnieniu przez niego w przyszłości przestępstwa⁵. Postpenalny środek zabezpieczający o charakterze izolacyjnym orzekany był obligatoryjnie⁶ wówczas, gdy u sprawcy stwierdzono trzykrotny powrót do przestępstwa albo sprawca był tzw. przestępcą zawodowym lub z nawyknięcia, jeżeli ich pozostawanie na wolności groziło niebezpieczeństwem dla porządku prawnego. Sprawca był wówczas umieszczany w zakładzie dla niepoprawnych.

Celem takiej postpenalnej izolacji (orzekanej obligatoryjnie) była więc wyłącznie eliminacja trzech kategorii sprawców: recydywistów, przestępców nałogowych i przestępców z nawyknięcia. Ten zakres podmiotowy przesądzał niejako o prawnym charakterze tego środka zabezpieczającego. Konieczne było oczywiście istnienie niebezpieczeństwa dla porządku prawnego, wynikające z pozostawania tych kategorii sprawców na wolności.

Umieszczanie w zakładzie dla niepoprawnych traktowane było także w doktrynie jako środek zabezpieczający uzupełniający karę⁷.

Czas izolacji uzależniony był od potrzeb, przy czym wynosił co najmniej 5 lat, a po upływie pięcioletniego okresu sąd rozstrzygał o konieczności dalszego pozostawania przestępcy w zakładzie (na kolejne 5 lat)⁸.

Postpenalna izolacja o charakterze fakultatywnym była natomiast przewidziana wobec sprawcy czynu pozostającego w związku ze wstrętem do pracy. Sąd mógł wówczas zarządzić umieszczenie przestępcy po odbyciu

-
- 5 Zob. Leon Peiper, *Komentarz do kodeksu karnego: prawa o wykroczeniach i przepisów wprowadzających wraz z niektórymi ustawami dodatkowymi i wzorami orzeczeń do prawa o wykroczeniach* (Kraków: Leon Frommer, 1933), 258 i n.
- 6 Art. 84 k.k. z 1932 r.: § 1. Sąd zarządza umieszczenie w zakładzie dla niepoprawnych, po odbyciu kary, przestępcy, u którego stwierdzono trzykrotny powrót do przestępstwa (art. 60 § 1), tudzież przestępcy zawodowego lub z nawyknięcia, jeżeli pozostawanie ich na wolności grozi niebezpieczeństwem porządkowi prawnemu.
- 7 Witold Świda, *Prawo karne* (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1982), 385.
- 8 Zamknięcie w zakładzie trwa w miarę potrzeby, w każdym razie najmniej 5 lat; po upływie każdego pięcioletniego okresu sąd rozstrzyga, czy pozostawienie przestępcy w zakładzie na dalszy okres pięcioletni jest konieczne, art. 84 § 2 k.k. z 1932 r.

kary w domu pracy przymusowej na 5 lat⁹. Sąd mógł zarządzić zwolnienie po upływie jednego roku. Co istotne, zastosowanie tego środka zabezpieczającego nie wymagało występowania groźby dla porządku prawnego. Regulacja ta była uzasadniana założeniem, że wstręt do pracy to „objaw schorzenia woli, prowadzący do charakterystycznego sposobu życia, korzystania z ofiarności publicznej lub prywatnej i funkcjonowanie w najskromniejszych warunkach, byle nie podjąć żadnego wysiłku fizycznego”¹⁰.

W kodeksie Makarewicza reakcja na popełniony czyn zabroniony miała zatem dwutorowy charakter, z jednej strony represyjne kary kryminalne, z drugiej strony lecznicze, postpenalne środki zabezpieczające o charakterze izolacyjnym.

Odpowiadając na pytanie, czy postpenalna izolacja to nowość, czy być może powrót do korzeni, należy zauważyć, że w pewnym sensie jest to powrót do Makarewiczowskiej idei eliminacji sprawców niebezpiecznych, jednak w zmodyfikowanej postaci. Pod rządami k.k. z 1932 roku dopuszczano rozumienie umieszczania niebezpiecznych (stwarzających zagrożenie dla porządku prawnego) sprawców w zakładzie dla niepoprawnych jako środka zabezpieczającego o charakterze wyłącznie eliminacyjnym, natomiast współcześnie oficjalnie deklarowanym celem postpenalnej izolacji szczególnie niebezpiecznych sprawców jest terapia. Okoliczności uchwalenia ustawy z 22 listopada 2013 r. oraz panująca wówczas atmosfera strachu uprawniają jednak do twierdzenia, że rzeczywistym celem wprowadzenia takich unormowań do polskiego porządku prawnego była jednak potrzeba eliminacji takich osób ze społeczeństwa, aby w ten sposób zapewnić obywatelom poczucie bezpieczeństwa i wyeliminować panujący wówczas w całej Polsce strach.

Kodeks karny z 1969 r. nie przewidywał postpenalnych środków zabezpieczających, które miałyby pełnić funkcję eliminacyjną. Były w nim jednak środki resocjalizacyjne i lecznicze.

W okresie PRL wskazywano, że w zależności od relacji do kary można wyróżnić dwie grupy środków zabezpieczających: środki zabezpieczające zastępujące karę oraz środki zabezpieczające uzupełniające karę. Stosowanie tych pierwszych następuje wówczas, gdy nie może być orzeczona kara, a społeczeństwo wymaga ochrony. Zaliczano do nich środki o charakterze leczniczym oraz administracyjnym. Celem środka zabezpieczającego o charakterze leczniczym było zwalczanie przyczyn przestępstwa tkwiących w schorzeniach psychicznych sprawcy. Przykładem było umieszczenie sprawcy niepozytalnego w szpitalu psychiatrycznym. Środek o charakterze administracyjnym (w postaci np. utraty praw rodzicielskich) orzekany był jako

9 Art. 83. § 1.: Jeżeli czyn pozostaje w związku ze wstrętem do pracy, sąd może zarządzić, by po odbyciu kary umieszczono przestępcę w domu pracy przymusowej na przeciąg lat 5.

10 Peiper, *Komentarz do kodeksu*, 265.

kara dodatkowa, lecz jako środek zabezpieczający. Środki zabezpieczające uzupełniające były orzekane obok kary wówczas, gdy sama kara była niewystarczająca do ochrony społeczeństwa¹¹.

Należy również wspomnieć o przepisach dotyczących recydywistów, wobec których przewidziane były dwie instytucje o charakterze resocjalizacyjno-ochronnym. Pierwszą był nadzór ochronny sprawowany przez kuratora sądowego, orzekany na okres od 3 do 5 lat po opuszczeniu zakładu karnego, stosowany fakultatywnie wobec recydywisty, a obligatoryjnie wobec multirecydywisty, co miało zapobiegać powrotowi do przestępstwa. Drugą instytucją orzekaną obligatoryjnie było umieszczenie w tzw. ośrodku przystosowania społecznego na okres do 5 lat. Było to przewidziane wobec multirecydywisty w sytuacji, gdy zastosowany wcześniej nadzór ochronny nie przyniósł oczekiwanych rezultatów bądź też jego stosowanie było niewystarczające¹². Umieszczenie w ośrodku przystosowania społecznego miało zatem charakter izolacji postpenalnej, która przypominała nieco przewidziane w kodeksie z 1932 roku zakłady dla niepoprawnych. Przepisy te zostały uchylone nowelizacją kodeksu karnego z 1990 roku¹³.

W kodeksie karnym z 1997 roku przewidziany był natomiast jeden środek izolacyjny mający postpenalny charakter, uregulowany w art. 95a k.k., który obowiązywał przez stosunkowo krótki czas¹⁴. Był to środek zabezpieczający, polegający na umieszczeniu sprawcy przestępstwa skierowanego przeciwko wolności seksualnej, popełnionego w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych i skazanego za to przestępstwo na karę pozbawienia wolności bez warunkowego zawieszenia jej wykonania, po odbyciu tej kary, w zakładzie zamkniętym albo skierowaniu takiego sprawcy na leczenie

11 Świda, *Prawo karne*, 385.

12 Art. 62 k.k. z 1969 r. § 1 W stosunku do sprawcy skazanego w warunkach określonych w art. 60 § 1 sąd może orzec nadzór ochronny. § 2 W stosunku do sprawcy skazanego w warunkach określonych w art. 60 § 2 sąd orzeka nadzór ochronny, jeżeli orzeczenie takiego nadzoru nie jest wystarczające dla zapobieżenia powrotowi do przestępstwa, sąd orzeka umieszczenie skazanego w ośrodku przystosowania społecznego. art. 64. Jeżeli przestępca powrotny uchyła się od wykonania obowiązków określonych w art. 63 § 1 i 2 albo w inny sposób udaremnia lub utrudnia osiągnięcie celów nadzoru ochronnego, sąd orzeka umieszczenie go w ośrodku przystosowania społecznego.

13 Dz. U. z 1990 r. Nr 14, poz. 84.

14 Do kodeksu karnego został wprowadzony ustawą z dnia 27 lipca 2005 r. (Dz. U. Nr 163, poz. 1363), która weszła w życie 26 września 2005 r., następnie znowelizowany ustawą z dnia 5 listopada 2009 r. (Dz. U. Nr 206, poz. 1589), która zaczęła obowiązywać od 8 czerwca 2008 r. Przepisy te zostały uchylone w 2015 r.

ambulatoryjne. Stosowanie tego środka zabezpieczającego miało na celu przeprowadzenie terapii farmakologicznej lub psychoterapii, zmierzających do zapobieżenia ponownemu popełnieniu przestępstwa skierowanego przeciwko wolności seksualnej, w tym w szczególności w drodze obniżenia zaburzonego popędu seksualnego u takiego sprawcy.

Było to unormowanie budzące liczne wątpliwości i kontrowersje już od początku obowiązywania. Zarzuty dotyczyły zarówno samej obligatoryjności orzekania, jak i konstrukcji tego środka zabezpieczającego, prowadzącego w istocie do przedłużenia izolacji¹⁵. W kontekście rozważań dotyczących problematyki określonej tytułem niniejszego opracowania, szczególnie omawianie uchylonego środka zabezpieczającego wydaje się jednak niecelowe.

4. Nadzór prewencyjny

Zgodnie z art. 14 u.p.o.z.p, wobec osoby stwarzającej zagrożenie sąd orzeka o zastosowaniu nadzoru prewencyjnego, jeżeli charakter stwierdzonych zaburzeń psychicznych lub ich nasilenie wskazują, że zachodzi wysokie prawdopodobieństwo popełnienia przez tę osobę czynu zabronionego z użyciem przemocy lub groźbą jej użycia przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności seksualnej, zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 10 lat.

Orzekając o zastosowaniu nadzoru prewencyjnego nie określa się terminu, można natomiast nałożyć na osobę stwarzającą zagrożenie obowiązek poddania się odpowiedniemu postępowaniu terapeutycznemu. W postanowieniu sąd wskazuje podmiot leczniczy, w którym ma być prowadzone postępowanie terapeutyczne. Ustawa definiuje również cel stosowania nadzoru prewencyjnego, którym jest ograniczenie zagrożenia życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób ze strony osoby stwarzającej zagrożenie, która nie została umieszczona w Ośrodku.

Osoba, wobec której zastosowano nadzór prewencyjny, ma obowiązek informowania komendanta Policji sprawującego nadzór, o zmianie miejsca stałego pobytu, miejsca zatrudnienia, imienia i nazwiska, a nadto na żądanie komendanta udzielania informacji o miejscu aktualnego i zamierzonego pobytu i terminach oraz miejscach wyjazdów. Policja może również prowadzić czynności operacyjno-rozpoznawcze dotyczące osoby, wobec której zastosowano nadzór prewencyjny, np. celem ustalenia, czy dana osoba realizuje nakazany obowiązek terapii. Ustawa pozwala także na weryfikację,

15 Zob. m.in.: Ewa Weigend, Joanna Długosz, „Stosowanie środka zabezpieczającego określonego w art. 95a § 1a k.k. w świetle standardów europejskich. Rozważania na tle wyroku ETPC z 17 grudnia 2009 r. w sprawie M. v. Niemcy” *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych* nr 4 (2010): 53 i n.

gromadzenie i przetwarzanie informacji udzielanych przez tę osobę oraz uzyskanych w wyniku zastosowania czynności operacyjno-rozpoznawczych. W przypadku podejrzenia, że osoba, wobec której zastosowano nadzór, czyni przygotowania do popełnienia przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu, zagrożonego karą pozbawienia wolności co najmniej 5 lat, lub przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności, sąd może zarządzić kontrolę operacyjną¹⁶.

Uchylenie nadzoru prewencyjnego następuje w sytuacji, gdy osoba stwarzająca zagrożenie zostaje umieszczona w Ośrodku lub gdy nie występują już okoliczności uzasadniające jego stosowanie¹⁷.

5. Umieszczenie w Krajowym Ośrodku Zapobiegania Zachowaniom Dys socjalnym

Ustawą z 22 listopada 2013 r. utworzono Krajowy Ośrodek Zapobiegania Zachowaniom Dys socjalnym, mającym za zadanie prowadzenie postępowania terapeutycznego wobec osób stwarzających zagrożenie, które zostały w nim umieszczone.

O umieszczeniu w Ośrodku osoby stwarzającej zagrożenie orzeka sąd (cywilny), jeżeli charakter stwierdzonych zaburzeń psychicznych bądź ich nasilenie wskazują, że jest to niezbędne z uwagi na bardzo wysokie prawdopodobieństwo popełnienia czynu zabronionego z użyciem przemocy lub groźbą jej użycia przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności seksualnej, zagrożonego karą pozbawienia wolności, której górna granica wynosi co najmniej 10 lat.

Inicjatorem postępowania w sprawie zastosowania wobec określonej osoby postpenalnych środków zabezpieczających wskazanych w ustawie jest dyrektor zakładu karnego, w którym skazany odbywa prawomocnie orzeczoną karę pozbawienia wolności lub karę 25 lat pozbawienia wolności, wykonywaną w systemie terapeutycznym. Jeżeli wydana w trakcie postępowania wykonawczego opinia psychiatryczna i psychologiczna o stanie zdrowia skazanego wskazuje, że zachodzą przesłanki określone w art. 1 pkt 2 i 3 u.p.o.z.p., dyrektor zakładu karnego jest zobowiązany na mocy ustawy do złożenia do właściwego sądu wniosku o uznanie tej osoby za stwarzającą zagrożenie. Do wniosku należy dołączyć opinię oraz informację o wynikach dotychczas stosowanych programów terapeutycznych i postępach w resocjalizacji.

Osoba umieszczona w Ośrodku zostaje objęta odpowiednim postępowaniem terapeutycznym mającym na celu poprawę stanu jej zdrowia i zachowania w stopniu, który umożliwi jej „funkcjonowanie w społeczeństwie w sposób niestwarzający zagrożenia życia, zdrowia lub wolności seksualnej

16 Na pisemny wniosek komendanta wojewódzkiego Policji, po uzyskaniu pisemnej zgody prokuratora okręgowego właściwego ze względu na siedzibę komendy wojewódzkiej Policji (art. 23 ust.2 ustawy).

17 Art. 24 ust. 1 u.p.o.z.p.

innych osób”¹⁸. Indywidualny plan terapii dla każdej osoby stwarzającej zagrożenie umieszczonej w Ośrodku sporządza kierownik Ośrodka.

Ustawa nakłada na sąd obowiązek badania, czy dalszy pobyt w ośrodku osoby stwarzającej zagrożenie jest niezbędny – nie rzadziej niż raz na 6 miesięcy.

Należy podkreślić, że Ośrodek nie może być utożsamiany z zakładem karnym. Z ustawy wynika wprost, że jest to podmiot leczniczy (niebędący przedsiębiorcą w rozumieniu ustawy o działalności leczniczej¹⁹) podległy ministrowi właściwemu do spraw zdrowia, a zadaniem Ośrodka jest prowadzenie postępowania terapeutycznego wobec umieszczonych tam osób, które stwarzają zagrożenie.

6. Istota postpenalnych środków zabezpieczających wprowadzonych ustawą z 22 listopada 2013 r.

Zważywszy na pojawiające się wciąż głosy krytyczne pod adresem przyjętych w tej ustawie regulacji, konieczna jawi się próba określenia charakteru prawnego postpenalnych środków zabezpieczających. Zasadnicze pytanie dotyczy istoty i celu stosowania środków zabezpieczających. To również konieczność udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy środki te mogą być traktowane jak kara kryminalna.

Środki zabezpieczające mają służyć ochronie społeczeństwa przed sprawcami, którzy dopuścili się poważnych przestępstw i zachodzi wysokie prawdopodobieństwo, że mogą uczynić to ponownie. Środki te mają zatem za zadanie zabezpieczyć obywateli przed ryzykiem w postaci zagrożenia ze strony sprawców szczególnie niebezpiecznych. Celem ich stosowania nie jest zatem ukaranie sprawcy, lecz izolacja połączona z terapią oraz nadzór nad jego zachowaniem. Przepisy obowiązujące przed uchwaleniem analizowanej ustawy były niewystarczające do osiągnięcia tego celu wobec kategorii sprawców szczególnie niebezpiecznych, dlatego ustawodawca uznał za konieczne wprowadzenie odpowiednich regulacji, które będą ten cel realizować. W efekcie od stycznia 2014 roku w polskim porządku prawnym mamy ustawę o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób.

W doktrynie wciąż wyrażane są poglądy, że rzeczywistym celem wprowadzenia do polskiego porządku prawnego ustawy jest kontynuowanie pozbawienia wolności określonej grupy sprawców²⁰, podczas gdy z ustawy wynika wprost, że celem postpenalnej izolacji jest terapia. Można oczywiście

18 Art. 25 ustawy.

19 Ustawa z dnia 15 kwietnia 2011 r. o działalności leczniczej (Dz. U. z 2011 r. Nr 112, poz. 654 z późn. zm.)

20 Maciej Bocheński, „Populizm penalny w polskim wydaniu – rzecz o kryminologicznej problematyce ustawy o postępowaniu wobec osób

stawiać pytania, czy nie doszło do zamaskowania rzeczywistych celów, w postaci czystej izolacji, zważywszy na okoliczności uchwalenia analizowanej ustawy. Problem leży jednak na innej płaszczyźnie. Współcześnie mamy do czynienia z niezwykle silnym oczekiwaniem po stronie społeczeństwa, że władza stworzy takie instrumenty prawne, które zagwarantują nam poczucie bezpieczeństwa i pozwolą zniwelować strach związany z wysokim prawdopodobieństwem zaatakowania najcenniejszych dla nas dóbr i wartości przez osoby określane mianem niebezpiecznych. Taka tendencja do coraz silniejszej ochrony naszych dóbr ma charakter ogólnoświatowy, ponieważ sprawcy stwarzający zagrożenie to nie jest problem jedynie naszego kraju. To z kolei rodzi pytanie o adekwatną reakcję na istniejące ryzyko naruszenia naszych dóbr ze strony pewnej kategorii osób. To wreszcie problem, w jakim stopniu uprawniona jest ingerencja w konstytucyjnie chronione prawa i wartości jednostki, po to, aby chronić inne, cenniejsze dobra, których naruszenie ma charakter jednak potencjalny.

Wątpliwości i kontrowersji wokół ustawy z 22 listopada 2013 r. spowodowały, że do Trybunału Konstytucyjnego skierowane zostały wnioski o zbadanie zgodności z Konstytucją przepisów ustawy. Wniosek złożył Prezydent PR oraz Rzecznik Praw Obywatelskich. Do Trybunału Konstytucyjnego skierowane zostały ponadto pytania prawne, zadane przez Sąd Okręgowy w Lublinie²¹ oraz Sąd Apelacyjny we Wrocławiu²². Prezydent zakwestionował m.in. terapeutyczny charakter izolacji w Ośrodku oraz uznał, że ustawa narusza zakaz retroaktywności i zasadę *ne bis in idem*. Ponadto zaznaczył, że bezterminowe umieszczenie sprawcy w Ośrodku wiąże się z ryzykiem przekształcenia tego pobytu w długotrwałą, nawet dożywotnią izolację.

Rzecznik Praw Obywatelskich zarzuciła m.in. niezgodność przepisów ustawy z zasadą prawidłowej legislacji oraz naruszenie zasady proporcjonalności ograniczenia wolności osobistej człowieka. Ponadto RPO wskazała na niekonsekwencję ustawodawcy, wyrażającą się tym, że przy podejmowaniu decyzji o umieszczeniu w Ośrodku osoby stwarzającej zagrożenie wymagane są opinie dwóch lekarzy psychiatrów (wobec osób z zaburzeniami preferencji seksualnych potrzebna jest dodatkowo opinia seksuologa, a w sprawie osób z zaburzeniami osobowości opinia psychologa), natomiast orzekanie o dalszym pobycie w Ośrodku następuje na podstawie opinii tylko jednego psychiatry.

Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 23 listopada 2016 roku²³ orzekł o zgodności z Konstytucją większości zakwestionowanych przepisów.

stwarzających zagrożenie” *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych*, nr 1 (2015): 135.

21 I Wydział Cywilny.

22 Wydział I Cywilny.

23 Sygn. akt K 6/14.

Za niezgodny z Konstytucją uznany został jedynie przepis art. 46 ust. 1 ustawy w zakresie, w jakim przewidywał sporządzanie opinii w sprawie niezbędności dalszego pobytu w Ośrodku tylko przez jednego lekarza psychiatrę.

Wyrok Trybunału rozstrzygnął zatem toczący się w doktrynie i debacie publicznej spór w przedmiocie niezgodności przepisów ustawy z Konstytucją. Spór ogniskujący się *de facto* wokół granic dopuszczalnej ingerencji państwa w wolności osobiste jednostki celem zapewnienia ochrony ogółowi społeczeństwa.

Trybunał trafnie zwrócił także uwagę na okoliczność, iż popełnienie w przeszłości przestępstwa i odbycie kary pozbawienia wolności stanowi tylko jedną z kilku przesłanek decydujących o umieszczeniu w Ośrodku osoby stwarzającej zagrożenie, a środek ten nie jest stosowany zamiast kary, lecz wyłącznie po jej odbyciu, jako czysto prewencyjny i zabezpieczający środek.

7. Podsumowanie

Odpowiadając na pytanie, jaki jest charakter prawny postpenalnych środków zabezpieczających, wyłania się kwestia kryteriów, które mają o tym przesądzać. Wydaje się, że oceny takiej należy dokonywać przez pryzmat celu stosowania takiego środka zabezpieczającego oraz sposobu jego funkcjonowania.

Z pewnością postpenalne środki zabezpieczające nie mogą być traktowane jak kara, bowiem nie stanowią reakcji państwa na popełnione przestępstwo, lecz są formą zabezpieczenia społeczeństwa przed niebezpieczeństwem, które grozi ze strony określonej kategorii sprawców. Upřednie popełnienie przestępstwa (i skazanie) jest wprawdzie niezbędne, aby można było zastosować taki środek, jednak konieczną przesłanką stosowania postpenalnych środków zabezpieczających jest aktualny stan zagrożenia oraz istnienie wysokiego prawdopodobieństwa, że sprawca może w przyszłości popełnić kolejne przestępstwo. Decydujące znaczenie ma więc niebezpieczeństwo związane z osobą sprawcy i powiązana z nim prognoza w zakresie jego przyszłych zachowań.

Można oczywiście postawić pytanie, czy dostrzegamy konieczność tworzenia instrumentów prawnych, które będą stosowane po odbyciu kary, wobec najgroźniejszych sprawców przestępstw, w sytuacji występowania realnego niebezpieczeństwa ze strony tych osób.

Postpenalne środki zabezpieczające to bez wątpienia poważna ingerencja w podstawowe prawa i wolności człowieka. Nie można jednak w imię ochrony praw osoby skazanej, która zakończyła odbywanie kary i nadal stanowi realne zagrożenie dla społeczeństwa ignorować tego niebezpieczeństwa. Z jednej strony mamy więc wolność osobistą jednostki, a z drugiej prawo do ochrony życia, zdrowia i wolności seksualnej innych ludzi.

Rację mają przedstawiciele doktryny, którzy nie zgadzają się „z taką interpretacją, w której absolutyzm standardów ochrony praw człowieka

i resocjalizacyjna wizja postępowania ze sprawcami niebezpiecznymi, o których mowa w analizowanej ustawie, w trakcie wykonywania kary pozbawienia wolności czyniłyby nas bezradnymi wobec realnego niebezpieczeństwa, jakie współobywatelom grozi ze strony tych osób – im zaś ze strony społeczeństwa”²⁴.

Moim zdaniem, wystarczającym uzasadnieniem ingerencji w konstytucyjnie chronione prawa i wolności jednostki jest okoliczność, iż czynimy to w celu zapewnienia ochrony innym, cenniejszym wartościom, których ochrona również zagwarantowana jest w Konstytucji.

Zasadniczym celem zastosowania postpenalnej izolacji jest zatem ochrona społeczeństwa przed osobą, która stwarza zagrożenie. Ochrona ta została połączona ze stosowaniem terapii wobec osoby stwarzającej zagrożenie, jakkolwiek należy jasno podkreślić, że terapia jest tylko dodatkowym elementem, który w pewnym sensie stanowi merytoryczne wzmocnienie poglądu o słuszności postpenalnej izolacji szczególnie niebezpiecznych sprawców, którzy po odbyciu kary nadal stanowią zagrożenie dla społeczeństwa.

Przewidziane w analizowanej ustawie postpenalne środki zabezpieczające należy uznać za właściwe i niezbędne dla ochrony życia, zdrowia i wolności seksualnej innych osób.

24 Michał Królikowski, Andrzej Sakowicz, „Granice legalności postpenalnej detencji sprawców niebezpiecznych” *Forum Prawnicze*, nr 5 (2013): 34.

Bibliografia

- Bocheński Maciej, „Populizm penalny w polskim wydaniu – rzecz o kryminologicznej problematyce ustawy o postępowaniu wobec osób stwarzających zagrożenie”, *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych*, nr 1 (2015): 127-144.
- Królikowski Michał, Andrzej Sakowicz, „Granice legalności postpenalnej detencji sprawców niebezpiecznych” *Forum Prawnicze*, nr 5 (2013): 17-34.
- Peiper Leon, *Komentarz do kodeksu karnego: prawa o wykroczeniach i przepisów wprowadzających wraz z niektórymi ustawami dodatkowymi i wzorami orzeczeń do prawa o wykroczeniach*. Kraków: Leon Frommer, 1933.
- Świda Witold, *Prawo karne*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1982.
- Weigend Ewa, Joanna Długosz, „Stosowanie środka zabezpieczającego określonego w art. 95a § 1a k.k. w świetle standardów europejskich. Rozważania na tle wyroku ETPC z 17 grudnia 2009 r. w sprawie M. v. Niemcy” *Czasopismo Prawa Karnego i Nauk Penalnych*, nr 4 (2010): 53-74.

This article is published under a Creative Commons Attribution 4.0 International license.

For guidelines on the permitted uses refer to <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode>